

De product- en bedrijfschappen

Instrument voor sectoraal kwaliteitsbeleid

De Nederlandse product- en bedrijfschappen, samen de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie genoemd, zijn een divers gezelschap: zij functioneren binnen branches en hun taken zijn afgeleid van de specifieke behoeften die daar leven. Deze brochure beschrijft in het kort wat de schappen doen en wat hun sociaal-economische en maatschappelijke betekenis is. De rode draad hierin is het voortdurende streven naar kwaliteitsverbetering.

Wat zijn product- en bedrijfschappen?

Product- en bedrijfschappen zijn samenwerkingsverbanden van ondernemers- en werknemersorganisaties in een branche. De verzamelnaam voor het stelsel van schappen is de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Deze term verwijst naar hun karakter van 'functionele' overheid. Schappen kunnen heffingen opleggen en regels stellen die bindend zijn voor alle bedrijven in hun sector. Voorbeelden zijn regels gericht op vergroting van de voedselveiligheid, de bestrijding van dier- en plantziekten en de verbetering van de kwaliteit van arbeid. Ze zijn een uniek verschijnsel.

De mogelijkheid om schappen in te stellen is in de Grondwet neergelegd en nader geregeld in de Wet op de bedrijfsorganisatie.

Ondernemers- en werknemersorganisaties benoemen de leden in het bestuur. In de regel bestaat het bestuur uit evenveel ondernemers- als werknemersleden (paritaire samenstelling). De voorzitter van een schap wordt benoemd door de Kroon.

Oprichting van een schap gebeurt op verzoek van de branche zelf. Wel geldt als eis dat er voldoende draagvlak is voor een schap: de initiatiefnemers moeten representatief zijn voor het bedrijfsleven in de sector. De Sociaal-Economische Raad (SER) toetst dit iedere vier jaar. Ook bij de opheffing van een schap ligt het initiatief bij de samenwerkende organisaties in het schap.

Er zijn twee soorten schappen: productschappen en bedrijfschappen.

Productschappen verenigen bedrijven die zich met hetzelfde product bezighouden, zoals vlees, vis, zuivel en wijn. Ze omvatten de hele productieketen van grondstof tot eindproduct, ofwel 'van grond tot mond': producenten, industrie, groothandel en detailhandel. Productschappen komen vooral voor in de agrofoodsector.

Bedrijfschappen zijn er voor ondernemingen met dezelfde functie in het economische leven, zoals horecagelegenheden, detailhandelsondernemingen of ambachtelijke bedrijven. Zij richten zich meestal op dienstverlening aan consumenten.

De reikwijdte van de schappen omvat een behoorlijk deel van het Nederlandse bedrijfsleven: circa 500.000, meestal kleine en middelgrote bedrijven met meer dan anderhalf miljoen werknemers. Nederland kent in 2004 meer dan vijftien product- en bedrijfschappen, waar circa 1.200 mensen werken.

Wat doen schappen?

De activiteiten van de schappen staan in het teken van het gemeenschappelijke belang van de branche én het algemeen belang van de maatschappij. De schappen voeren taken uit die niet door brancheorganisaties of vakbonden (kunnen) worden verricht en ook niet door individuele bedrijven. Bijvoorbeeld omdat een sector heterogeen van samenstelling is, veel kleine bedrijven bevat, of een lage organisatiegraad kent. De activiteiten van de schappen zijn daarmee complementair aan die van private organisaties. Hun functies zijn divers: schappen dragen bij aan kennis, onderwijs en innovatie, helpen de bedrijfsvoering en arbeidsomstandigheden in ondernemingen verbeteren, verzorgen voorlichting en promotie, zijn een aanspreekpunt voor de overheid en stellen zonodig regels voor de hele branche. Wat een schap precies doet, hangt af van de behoeften van de branche.

Schappen behartigen het belang van de branche en van de maatschappij

Alle schappen ondernemen activiteiten die de eigen branches én de maatschappij als geheel ten goede komen.

Zo spant het Hoofdbedrijfschap Ambachten zich in voor een goede aansluiting tussen beroepsonderwijs en arbeidsmarkt. Het schap doet dit door middel van een internetsite met informatie over ambachtelijke opleidingen en beroepen voor jongeren, inclusief een beroepskeuzetest (www.vaktoppers.nl). Ook ontwikkelt het schap 'gender'-neutrale beroepscompetentieprofielen voor het mbo om technische beroepen aantrekkelijker te maken voor meisjes.

Marktontwikkeling en exportbevordering zijn eveneens collectieve belangen van de branche. Verschillende schappen zijn op dit gebied actief. Kwaliteit is een sterk concurrentiewapen, is de ervaring van het Productschap Tuinbouw. Het schap verschaft Nederlandse tuinders toegang tot de Japanse en Taiwanese markt door aangescherpte regels op het gebied van hygiëne en voedselveiligheid te stellen. Ook talrijke promotiecampagnes bevorderen de afzet van tuinbouwproducten in binnen- en buitenland.

Ook bevorderen schappen actief het maatschappelijk verantwoord ondernemen in de branche. Het Hoofdbedrijfschap Detailhandel heeft bijvoorbeeld een instrument ontwikkeld om hieraan in de detailhandel concreet invulling te geven. Een werkboek geeft inzicht in verschillende manieren van maatschappelijk verantwoord ondernemen en biedt een checklist waarmee bedrijven kunnen bepalen waar hun kansen liggen. Het bijbehorende praktijkboek beschrijft tal van inspirerende voorbeelden, van grootwinkelbedrijf tot kleine detaillist.

Diverse schappen houden zich actief bezig met voorlichting over producten en gezondheid, zoals zuivel, margarine, groenten en fruit. De productschappen voor Dranken en Wijn financieren voorlichtingscampagnes om alcoholmisbruik en gebruik van alcohol in het verkeer tegen te gaan. Ook bekostigen zij onderzoek naar de gevolgen van alcohol voor het menselijke lichaam.

Schappen stellen zonodig regels en voeren overheidsregelingen in medebewind uit

Schappen hebben de bevoegdheid regels te stellen. Alle ondernemingen in de sector zijn verplicht zich hieraan te houden. Zo kunnen zij vraagstukken die de hele branche en de samenleving aangaan oplossen, zonder de concurrentieverhoudingen te verstoren.

Zo heeft het Productschap Pluimvee en Eieren in overleg met de Dierenbescherming in een verordening vastgelegd aan welke eisen de huisvesting en verzorging van kippen moet voldoen. Het doel van deze regeling is het welzijn van de dieren te verhogen.

Een ander voorbeeld zijn de regels van het Bosschap ter bescherming van de Nederlandse bossen door schadelijke insecten. Die bevatten eisen aan het bosbeheer voor situaties waarin die insecten zich manifesteren. De verordeningen zijn vastgesteld uit voorzorg en leiden grotendeels een slapend bestaan.

Daarnaast voeren vooral productschappen overheidsregelingen uit in medebewind, bijvoorbeeld in het kader van het Europese landbouwbeleid. Ook zijn zij vanwege hun deskundigheid betrokken bij de voorbereiding van Europese regels en de omzetting daarvan in nationale wetgeving.

Een voorbeeld van medebewind is de uitvoering door het Hoofdproductschap Akkerbouw van de Europese regels op het gebied van invoerheffingen en uitvoerrestituties van granen en suiker.

Wat is de meerwaarde van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie?

De activiteiten van schappen zijn aanvullend op die van de overheid en het private bedrijfsleven. De bijzondere publiekrechtelijke positie van de schappen maakt dit mogelijk. Deze vorm van samenwerking tussen ondernemers- en werknemersorganisaties in een sector maakt schappen tot partners in duurzaam en innovatief ondernemen. Voor de sector én voor de samenleving als geheel.

Schappen zijn instrument voor sectoraal kwaliteitsbeleid

Schappen zijn een instrument voor sectoraal kwaliteitsbeleid. Een schap stelt de bedrijven in de branche in staat aan de kwaliteit van de producten, productieprocessen, ketenlogistiek, arbeidsverhoudingen en afzetkanalen te werken. Die kunnen zo beter tegemoet komen aan de steeds hogere eisen die de samenleving en de (internationale) markten aan hen stellen.

Neem bijvoorbeeld de Nederlandse Hotel Classificatie van het bedrijf Horeca en Catering. Dit verplichte systeem geeft de consument een helder inzicht in het aanbod van alle geclassificeerde Nederlandse logiesverstrekkers. De classificatie maakt gebruik van internet voor de invoer van gegevens door de ondernemer en voor de ontsluiting hiervan door de consument.

Sommige vraagstukken vereisen een sectorbrede aanpak

Schappen kunnen bij uitstek activiteiten ondernemen die om sectorbrede aanpak en financiering vragen. Een schap beschikt over de noodzakelijke instrumenten daarvoor (collectieve financiering en regelgevende bevoegdheid). Verder biedt het een platform voor sectoraal overleg. Een dergelijke overkoepelende aanpak is doeltreffend en doelmatig.

Zo biedt het Hoofdbedrijf Detailhandel voorlichting en trainingen, bijvoorbeeld over preventie en bestrijding van winkelcriminaliteit. Het schap bevordert daarnaast het ICT-gebruik door winkeliers en verzorgt de collectieve promotie voor deelsectoren (bakkers, groentewinkels, markten).

Het Hoofdproductschap Akkerbouw investeert in de bestrijding van ziektes zoals de schadelijke aardappelschimmel. Het schap doet onderzoek naar ecologisch en economisch verantwoorde gewasbeschermingsmiddelen en zorgt voor snelle overdracht van kennis aan de telers.

Verder 'vertalen' veel schappen de Europese hygiënevoorschriften voor bedrijven die met voedingsmiddelen omgaan (HACCP) in specifieke hygiëncodes voor de branche. Werken volgens een dergelijke branchecode is vrijwillig en voor bedrijven meestal goedkoper en eenvoudiger dan het opstellen van een eigen voedselveiligheidsplan. En wie volgens de code werkt, voldoet aan de wettelijke eisen.

Schappen bieden een alternatief voor overheidsregulering

Een van de rollen van de schappen is die van intermediair tussen overheid en branche. Zelfregulering binnen een sector, bijvoorbeeld op het gebied van kwaliteitsbeheer, maakt

overheidsbemoeyenis overbodig. Of het zorgt ervoor dat de overheid kan volstaan met regels op hoofdlijnen, die de schappen verfijnen naar werkbare richtlijnen voor de sector. Dat heeft ook een positief effect op de administratieve lastendruk van individuele bedrijven. Regels die van onderop tot stand komen kunnen bovendien effectiever zijn omdat het draagvlak er groot voor is.

Voedselveiligheid is een onderwerp waarbij intensieve samenwerking binnen sectoren een voorwaarde is voor succes. Zo hebben de productschappen voor Vee, Vlees en Eieren een systeem van integrale ketenbeheersing ingevoerd, waarmee de kwaliteit van vlees en eieren wordt bewaakt. Alle ondernemers moeten zich houden aan de welzijnscodes, kwaliteitsprogramma's en hygiënecodes van het productschap. Een keurmerk maakt de consument duidelijk dat wat er op zijn bord ligt, stapsgewijs is gecontroleerd.

Het Productschap Wijn vertegenwoordigt de branche in het Convenant Verpakkingen. Daarin zijn afspraken gemaakt over vermindering en hergebruik van verpakkingsmaterialen als glas en karton. Door de inspanningen van het schap hoeven de individuele ondernemers zelf geen milieuboekhouding bij te houden. Dit scheelt aanzienlijk in de administratieve lasten voor de bedrijven.

Schappen zijn een effectief aanspreekpunt voor de overheid

Schappen zijn in staat om zaken effectief te organiseren in kleinschalige of heterogene sectoren.

Bij het Hoofdbedrijfschap Ambachten zijn ongeveer veertig ambachtelijke branches aangesloten, van kappers tot opticiens en van fietsherstellers tot rietdekkers. Het schap vertegenwoordigt de belangen van deze branches en is het aanspreekpunt voor de overheid. In de kappersbranche is bijvoorbeeld een arboconvenant gesloten om kapperseczeem en fysieke belasting bij deze beroepsgroep terug te dringen. De uitvoering stuitte op problemen, omdat afspraken in CAO's en in de Arbowet niet van toepassing zijn op zelfstandige kappers zonder personeel. Met als risico dat oneerlijke concurrentie zou ontstaan. Het schap is erin geslaagd het draagvlak onder de overeenkomst toch te behouden, door de afspraken via een verordening ook op te leggen aan de zelfstandige kappers.

Zo kunnen schappen bijdragen aan het voorkomen en oplossen van crises. Het Productschap voor Pluimvee en Eieren hielp in 2003 mee aan de bestrijding van de vogelpestepidemie. En het Productschap Diervoeder werkt constant aan het voorkomen van nieuwe onregelmatigheden in de fabricage van diervoeders.

Schappen zorgen voor transparantie in de markt

Vrijwel alle schappen verzamelen kennis en marktinformatie voor de sector.

Het Bedrijfschap Horeca en Catering verzamelt, analyseert en verspreidt op grote schaal marktinformatie, zoals bedrijfsvergelijkende gegevens over omzet en kostenontwikkelingen. Deze kennisinfrastructuur kan benut worden door bedrijven binnen en buiten de sector, de overheid en onderzoeksinstituten. Zo draagt het schap bij aan de continuïteit, de kwaliteit, de mededinging en de innovatie in de bedrijfstak.

Het Hoofdbedrijfschap Agrarische Groothandel beheert een database met informatie over exportregels, invoertarieven en plantenziektkundige eisen van de verschillende landen waar Nederlandse groothandels zaken mee doen. Exporteurs worden actief op de hoogte gehouden van wijzigingen in regels en kunnen bemiddeling inroepen bij problemen. Het schap ondersteunt ook de bedrijfsvoering van ondernemingen. Dit gebeurt door instrumenten te ontwikkelen waarmee de ondernemer zijn bedrijf kan doorlichten en gericht kan verbeteren.

Schappen stimuleren de innovatie in de branche

Verschillende schappen zetten zich in voor innovatie door middel van onderzoek, technologische vernieuwing en productontwikkeling.

Het Productschap Zuivel financiert toegepast en fundamenteel onderzoek naar betere, innovatieve zuivelproducten en productieprocessen, en instrumenten voor kwaliteitsbeheer. Voorbeelden zijn onderzoek naar de diagnostiek en verspreiding van salmonella, naar een integrale methode om via mest overdraagbare ziekten te bestrijden en naar de relatie tussen de inrichting van stallen en het welzijn van melkkoeien.

De schildersbranche introduceert een innovatie in de vorm van een speciale schilderslamp. Samen met Philips heeft het Hoofdbedrijfschap Afbouw en Onderhoud een nieuwe verlichtingsarmatuur ontwikkeld, omdat de traditionele bouwlamp niet voldoet voor binnenschilderwerk. De nieuwe lamp vergroot de mogelijkheden om in de winter door te werken, wat een positief effect heeft op de continuïteit van de bedrijfstak en helpt de seizoenswerkloosheid terug te dringen.

Schappen dragen bij aan duurzame ontwikkeling

Vrijwel alle schappen zijn actief op het gebied van duurzame ontwikkeling. De invulling en aanpak verschillen: energiebesparing, werkgelegenheid, biologische landbouw, milieuzorg.

Het Productschap Margarine, Vetten en Oliën bijvoorbeeld stimuleert een verantwoord milieubeleid in de branche. Onder meer door partijen bij elkaar te brengen en informatie te verspreiden over subsidieregelingen, wetswijzigingen en technologische vernieuwingen. Resultaat is dat het energieverbruik in de sector en de uitstoot van schadelijke stoffen fors zijn verminderd, (verpakkings)afval zoveel mogelijk wordt hergebruikt en toepassing van biologisch afbreekbare producten is toegenomen.

Het Productschap Vis werkt in nauwe samenwerking met de sector aan de ontwikkeling van een duurzame kotters- en schelpdiervisserij. Ook verzorgt het schap cursussen 'Vissen met toekomst' binnen het reguliere visserijonderwijs. Deelnemers leren dat de Noordzee een uniek maar ook kwetsbaar ecosysteem is én hoe ze daarmee verstandig moeten omgaan.

De productschappen voor Granen, Zaden en Peulvruchten, voor Diervoeder en voor Margarine, Vetten en Oliën hebben samen een projectgroep biotechnologie opgericht. Doel is om bedrijven en consumenten actuele en feitelijke informatie over genetisch gemodificeerde gewassen en producten te verschaffen. Verder voert de projectgroep een dialoog met maatschappelijke organisaties en de overheid over de bijdrage van

plantaardige biotechnologie aan een moderne en duurzame landbouw- en voedselproductie.

Schappen bevorderen de kwaliteit van de arbeid in de branche

Veel schappen dragen bij aan verbetering van de arbeidsomstandigheden in de sector. Bijvoorbeeld door uitvoering te geven aan arboconvenanten tussen overheid, werkgevers en werknemers. Schappen in de kappers-, bakkers- en de horecabranche bieden ondernemers concrete instrumenten waarmee zij gezond en veilig werken in de praktijk kunnen brengen.

De detailhandel en de ambachtelijke branches werken verder samen in het project 'Aan 't werk' om ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid te verminderen, onder meer door voorlichting via een website, een helpdesk en handleidingen voor brancheorganisaties, vakbonden en ondernemingsraden.

In de tuinbouw is een succesvolle proef met bijen gehouden om stuifmeelallergie te beteugelen. De bijen halen het stuifmeel uit de bloemen, waardoor de klachten van werknemers verdwijnen. In de akkerbouw en tuinbouw vraagt ook de blootstelling van werknemers aan endotoxinen aandacht. Dit kan leiden tot benauwdheid, gewrichtsklachten en hoofdpijn. Verschillende productschappen leveren een bijdrage aan de vermindering van dit risico.

Hoe voeren de schappen hun werk uit?

Schappen zijn autonome organisaties die functioneren binnen een algemeen wettelijk kader: de Wet op de bedrijfsorganisatie. Binnen dat kader kiezen schappen hun functie- en takenpakket. Ook de invulling daarvan verschilt, al naar gelang de behoefte van de sector. Samen vormen de schappen dan ook een divers en uniek gezelschap.

Schappen hebben een bindend karakter: alle betrokken bedrijven vallen eronder en moeten zich aan de regels van het schap houden. Omdat de activiteiten van het schap ten goede komen aan de hele sector, betalen ook alle bedrijven er verplicht aan mee. Dit voorkomt 'free riders': bedrijven die wel profijt trekken maar niet bijdragen in de kosten.

Bij het publieke karakter dat de schappen hebben, hoort een goede verantwoording. Zo is voor regering, parlement en de eigen achterban duidelijk waar zij voor staan en wat hun meerwaarde is. Schappen benutten hiervoor mede hun jaarverslag. De SER stimuleert dat zij de kwaliteit van hun jaarverslagen verhogen. Ook communiceren schappen over hun activiteiten via eigen websites en nieuwsbrieven. Een aantal schappen doet regelmatig onderzoek naar klanttevredenheid of de gebruikswaarde van hun activiteiten en producten.

De overheid en de SER houden toezicht op de schappen. Dat toezicht richt zich op de randvoorwaarden van genomen besluiten. Een schap mag bijvoorbeeld een gezonde mededinging in de branche niet belemmeren. Goedkeuring van verordeningen en besluiten wordt onthouden als schappen in strijd handelen met wetgeving, met het algemeen belang of met het belang van de gehele sector. De Europese Commissie en de Wereldhandelsorganisatie WTO krijgen verordeningen van schappen ter goedkeuring voorgelegd als er mogelijk sprake is van steunverlening of strijdigheid met vrij handelsverkeer tussen lidstaten.

Het toezicht is grotendeels preventief. De SER of de overheid keuren verordeningen van schappen goed voordat ze in werking treden. Zonodig kan de overheid deze achteraf alsnog vernietigen.

Overzicht van product- en bedrijfschappen (2004)

Productschappen:

- Hoofdproductschap Akkerbouw (www.hpa.nl)
- Productschap Granen, Zaden, Peulvruchten (www.gzp.nl)
- Productschap Diervoeder (www.pdv.nl)
- Productschap Wijn (www.wijninfo.nl)
- Productschap Zuivel (www.prodzuivel.nl)
- Productschap Pluimvee en Eieren (www.pve.nl)
- Productschap Vee en Vlees (www.pve.nl)
- Productschap Vis (www.pvis.nl)
- Productschap Tuinbouw (www.tuinbouw.nl)
- Productschap Margarine, Vetten, Oliën (www.mvo.nl)
- Productschap Dranken (www.productschapdranken.nl)

Bedrijfschappen:

- Hoofdbedrijfschap Ambachten (www.hba.nl)
- Hoofdbedrijfschap Detailhandel (www.hbd.nl)
- Hoofdbedrijfschap Afbouw en Onderhoud (www.hao.nl)
- Hoofdbedrijfschap Agrarische Groothandel (www.hbag.nl)
- Bedrijfschap Horeca & Catering (www.bhenc.nl)
- Bosschap (www.bosschap.nl)

Colofon

Uitgave

Sociaal-Economische Raad
Stafafdeling Voorlichting
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag
Telefoon: 070 3 499 646
Fax: 070 3 832 535
E-mail: voorlichting@ser.nl
Internet: www.ser.nl

Op de websites van de SER en van de schappen kunt u meer informatie vinden over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en over de actualiteiten van de betrokken branches.

Tekst

Lansu+Paulis bedrijfsjournalisten, Leiden

© 2004, Sociaal-Economische Raad
Alle rechten voorbehouden.

ISBN 90-6587-869-6